

RAMON D'ABADAL I LES FONTS LITERÀRIES

STEFANO M. CINGOLANI¹
Universitat de Barcelona-FBG

Lliurat el 3 de juny de 2022. Acceptat l'1 de juliol de 2022.

RESUM

Aquest article presenta una reflexió sobre la utilització de fonts de caràcter literari per part dels historiadors, i de com uns límits deguts a la metodologia de l'època o a les creences personals, tant polítiques com religioses, en el cas de Ramon d'Abadal, van condicionar la seva lectura i, de retruc, influenciar la seva interpretació de la història, en especial de la figura de l'abat-bisbe Oliba.

PARAULES CLAU

Abat Oliba, bisbes segle XI, fonts literàries, èpica medieval.

Ramon d'Abadal and the literary sources

ABSTRACT

This paper presents a reflection on the use of literary sources made by the historians, and how limits due to the methodology of the time or personal beliefs, both political and religious in the case of Ramon d'Abadal, has conditioned his reading and, as a consequence, influenced his interpretation of history, especially the figure of the abbot-bishop Oliba.

1. smcingolani@yahoo.com

KEYWORDS

Abbot Oliba, 11th century bishops, literary sources, medieval epic.

I. INTRODUCCIÓ

Tots tenim límits i prejudicis, tot i que ens pot costar reconèixer-los, i soc el primer d'admetre i conèixer alguns dels meus. També els nostres mestres en tenien, en el meu cas mestres que vaig poder escoltar a classe, i amb qui es va teixir una relació d'amistat, com ara Gustavo Vinay (†1993) i Armando Petrucci (†2018), o mestres que només conec per la lectura, com és el cas de Ramon d'Abadal. Límits que provenen de les característiques de la formació acadèmica i intel·lectual de cadascú, de la sensibilitat crítica del temps en què es formaren o en què escrigueren. Prejudicis, subtils de vegades però no menys determinants, que provenen de les creences polítiques o religioses, a part d'altres eventuals idiosincràsies personals. Ramon d'Abadal, com tot estudiós, no era exempt ni dels límits ni dels prejudicis. D'alguns d'aquests haig de parlar i ho faré, almenys és la meva intenció fer-ho, des del més profund respecte i admiració, conscient del pas del temps i de l'evolució de les metodologies d'anàlisi històrica.

Com qualsevol bon historiador, Ramon d'Abadal als seus escrits va utilitzar tot tipus de fonts, en especial les documentals, a falta d'altres, sempre analitzades amb un profund sentit crític, bé per aprofitar-ne la informació que proporcionen, bé per descobrir les que representen una falsificació. Exemples eloqüents de la seva capacitat de crítica de les fonts documentals en trobem, entre altres, al volum on publica els diplomes carolingis, a l'estudi dedicat a Eixalada-Cuixà o al llibre pòstum sobre Guifré el Pilós.²

En general, però no sempre com mostraré, Abadal sotmetia a crítica també les fonts no documentals, és a dir les literàries de diferent gènere i característiques, com ara cròniques (més aviat poques), annals, poemes històrics o altres gèneres d'escrits, talment les cartes o les encícliques mortuòries, conscient que l'element retòric o literari podia esbiaixar o deformar la informació. És el cas, per exemple, de quan ha de fer servir, per analitzar la presa de Barcelona de l'any 801, el

2. ABADAL [ed.] (1986); «Com neix i creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil: Eixalada-Cuixà», a ABADAL (1970), 1, p. 377-484, i ABADAL (1989).

poema d'Ermoldus Nigellus (Ermold el Negre) *In honorem Hludovici*, «advertint la reserva amb què cal llegir descripcions i discursos que obeeixen a una pura figuració literària i panegírica».³ Es pot dir que, des d'un punt de vista metodològic és relativament senzill entendre la cautela que estimula un poema culte en llatí, poema que, a més, ja comptava amb estudis que valoraven la qualitat de la informació.

Més difícil, al contrari, és la utilització de textos històrics en prosa, cròniques i en especial annals, respecte als quals la tendència més comuna és aprofitar i considerar només les notícies interessants sense haver fet una anàlisi prèvia de les característiques ideològiques i literàries del text en tant que conjunt organitzat segons algun patró interpretatiu, que pot condicionar la qualitat de la informació proporcionada per l'annal o per l'episodi presos en consideració. Haig de dir que valorar la forma en què Abadal va utilitzar aquestes fonts cau fora de l'arc cronològic de la meua reflexió, ja que als segles XI i XII la poesia és més aviat escassa, en especial la que entrava en el seu punt de mira, i que els annals reials, o altres fonts historiogràfiques franques, ja han deixat de parar atenció als comtats de la Catalunya carolíngia. Tot i així, a la segona part d'aquesta intervenció sí que em referiré a alguns textos annalístics de producció local.

2. LA BIOGRAFIA DE L'ABAT OLIBA

Part de quant explico tot seguit, ja ho vaig formular en altres publicacions,⁴ ara es tracta de tornar-hi fixant-me més en detall sobre la manera en què Abadal va interpretar i utilitzar alguns textos literaris que li serviren per escriure la seva història, i quines limitacions —que eren, en bona mesura, comunes a l'època en què va escriure—, o quins prejudicis personals en van condicionar la interpretació. Amb aquest propòsit, em centraré en la seva magnífica biografia de l'abat-bisbe Oliba⁵ i, de fet, sobre una única font en concret. Pot semblar poca cosa i molt puntual, i en el fons ho és; al mateix temps, però, la lectura que en

3. ABADAL [ed.] (1986), p. 183.

4. CINGOLANI (2011-2013) i CINGOLANI [ed.] (2012), p. 177-228. La remissió als dos estudis és obligatòria per trobar-hi més arguments interpretatius, no necessàriament relacionats amb l'anàlisi d'Abadal, i per a una més àmplia bibliografia.

5. «L'abat Oliba i la seva època», a ABADAL (1970), p. 141-277.

va fer Abadal, va tenir conseqüències profundes en l'enfocament de la biografia i en la interpretació de la vida de l'abat-bisbe.

És de sobres coneguda l'extrema escassetat de fonts que no siguin documentals, com recordava el mateix Abadal, per tal de poder escriure la biografia d'Oliba i marcar-ne la trajectòria vital, tant política com humana. Al costat d'algun poema de reduïda importància, i de poques cartes que va escriure o que li van ser dirigides,⁶ d'algun esment a biografies com la de sant Pere Orsèol, l'únic esbós biogràfic que ens ha deixat el segle XI és aquell presentat per l'encíclica mortuòria que li va ser dedicada arran de la seva mort perquè s'anunciés l'òbit a un ample grup de monestirs i catedrals de l'Europa amb els quals l'abat havia estat en contacte.⁷

D'entrada s'ha de dir que la breu biografia que encapçala l'encíclica no dona cap element biogràfic de pes que no es pogués conèixer gràcies als documents; més aviat, ens proporciona un retrat ètic o espiritual que regeix i dirigeix el seu recorregut vital des de la condició de comte a la de monjo, d'abat i finalment de bisbe, tot i que aquesta darrera etapa vital d'Oliba en queda fora, ja que l'encíclica se centra en la seva figura com a abat de Ripoll. Al mateix temps, sí que proporciona alguns detalls que, si fossin certs, en poden condicionar la interpretació en un sentit molt especial.

Hi ha algunes preguntes al respecte, per a les quals no tinc una resposta segura. De les que afecten la *veridicitat* del text en parlaré més endavant, ara plantejaré les que toquen a la lectura i la utilització que en feu el mateix Abadal. El mestre no va sotmetre a cap tipus de crítica la narració de l'encíclica, gairebé mai en posa en dubte cap element, quan sí que eren a la seva disposició, com es veurà, almenys unes quantes dades que li podien mostrar cert nivell d'elaboració retòrica, i de retruc ideològica, en la confecció del text, perquè, quan connecta alguns moments determinants en el seu recorregut vital amb esdeveniments històrics, a la meua manera d'entendre, no en treu totes les conclusions degudes i es deixa guiar per allò que establia l'encíclica. Per tant, el que em pregunto és: a part dels condicionants metodològics propis de l'època en què Abadal va escriure, va ser el seu profund cristianisme que el va empènyer en aquesta direcció? Les idees prèvies (els prejudicis) que Abadal tenia el van influir en la seva visió de l'abat-bisbe Oliba, i de retruc en la seva acollida literal de tot el

6. Tota la documentació és recollida a JUNYENT (1992); algunes noves edicions, també amb l'aportació de documents inèdits, a CINGOLANI (2017), ORDEIG (2014) i ORDEIG (2016).

7. JUNYENT (1992), p. 341-355.

que deia l'encíclica? O va ser el text d'aquesta encíclica, amb la seva visió de l'obra de l'abat de Ripoll, ajudada pel cristianisme d'Abadal i la precedent biografia d'Anselm Albareda,⁸ que en van condicionar la interpretació?

No hi ha dubte que Abadal pot haver rebut una potent influència per part del precedent biògraf d'Oliba, el pare Albareda; així mateix, res del que sabem del comte Oliba abans de l'entrada al monestir ni dels costums i usos comtals a l'època, i menys del sentit religiós d'uns homes de l'any mil, per així dir-ho, ens autoritza a donar una semblant lectura als fets, amb l'afegit d'un color gairebé hagiogràfic i més decimonònic que no pas altmedieval. Ja el pare Albareda, al moment d'intentar explicar els motius de l'entrada al monestir del comte Oliba —notant, sense extreure'n cap argument contrari, com aquesta contrastava amb els usos comtals precedents i contemporanis—, escrivia que «la seva vocació germinà lenta i segura, sense esclats ni defallences» (Albareda, 1931, p. 57) i a les pàgines següents la ressegueix fent servir els més típics llocs comuns de les vides de sants escrites al segle XIX, buscant raons en la infantesa i en la precocitat del sentiment religiós, influït per models potents, que amb el temps trobarà la seva via de realització. És per aquesta visió precedent, i pels seus convenciments religiosos personals que Abadal es fa guiar en la seva lectura de l'encíclica? O la llegeix tal com ho fa perquè ja ha *prejutjat* la figura i la personalitat de l'abat-bisbe? No puc donar una resposta clara i segura, tot i que em sembla que les dues possibilitats no són pas excloents entre si: la tradició i les creences personals el duen a interpretar de certa manera l'encíclica, i la forma en què aquesta s'expressa el reforça en els seus convenciments.

Anem ara al text de l'encíclica mortuòria dedicada a Oliba i vegem com es va interpretar seguint altres suggestions i indicis que hi són presents per tal d'extreure'n el màxim significat possible i el més coherent amb allò que les fonts contemporànies ens presenten. N'hem de llegir un llarg passatge, aquell en què se'n fa la biografia, ja que afecta la interpretació que hem de fer de les fonts escrites a la nostra disposició respecte de la que en va fer Abadal.

Ja des del pròleg se'ns presenta un problema greu i, en el fons, insoluble: tot i que un text (aquest en concret) pot tenir correspondència amb la realitat i expressar un sentiment sincer per part del seu redactor, i de les comunitats monàstiques de Ripoll i Cuixà, com podem arribar a conèixer amb seguretat

8. ALBAREDA (1931).

l'home real que hi és presentat? Com és possible determinar-ne, diguem-ne, la historicitat, quan el text presenta un tractament retòric tan cuidat? Davant de la impossibilitat de donar una resposta positiva, ens hem de quedar amb la cautela metodològica a l'hora de transformar en consideracions psicològiques i històriques allò expressat per la literatura, i més si es tracta de literatura encomiàstica. De fet, és només aquesta que podem copsar amb cert marge de seguretat, si és que respon a uns models i quin tipus de situació vol crear. És a dir, que un text literari pot no proporcionar cap element útil per a una interpretació biogràfica, però sí que —i poden ser igual o més importants— pot revelar aspectes ideològics i culturals que en determinen la construcció, i que de retruc ens il·luminen sobre les idees de l'abat i del seu cercle més immediat.

Per tal d'examinar l'encíclica amb certa atenció serà convenient dividir-la en apartats per poder analitzar-ne millor el contingut. Ja des del principi, el patetisme que el text recerca, el dramatisme que presenta a través de la prosa rimada i del *cursus*, amb alternança de *planus* i *velox*, és evident i molt carregat, malgrat el desig de l'autor de no ser verbós per tal de no cansar els oïdors (marcaré les rimes perquè siguin més evidents):

Fracti dolore, perculsique merore, nostre vobis anxietatis angores patefacimus, ut vestro iuvamine qualiacumque remediorum solamina cupiamus. Nolumus autem admodum esse verbosi, ne vestrae videamur karitatis auribus generosi. Sed resumpto calamo ebetescit animus, obmutescit lingua, tenebrantur oculi, marcescunt digiti, dolorque cordis tunc demum renovatur, cum tremebundis manibus causa doloris litteris annotatur.

Les encícliques mortuòries conformen gairebé un gènere literari per al qual tenim conservats models tant per al text de l'encíclica com per a les respostes. Es pot llegir un passatge semblant, sobretot pel dramatisme que vol expressar a través de les imatges literàries, a l'encíclica per la mort d'Abó, abat de Fleury, mort pel novembre de 1004, justament conservada a Ripoll:

Universis abbatibus Christique fidelibus quoquo locorum habitantibus, Floriacensis conciola deiecta et patre viduata. Fletu poene absortis, dolore contritis, manum porrigite spiritalis auxilii, patres sanctissimi, per affectum fraterne karitatis. Pane meroris potuque amaritudinis cybati, vestris orationibus mereamur recreari, quorum cytara leticię versa est in

luctum mesticię, quorum organum luctuose sonat lamentum et iocunditas vocem tantummodo flentium. Pervenit gladius doloris usque ad animam [...].⁹

Haurem de pensar que la força i la intensitat de l'elaboració retòrica depenen tant de les capacitats del redactor com de la importància que es vol donar al mort (i, doncs, a l'establiment religiós que ha patit la pèrdua), i no ha de tenir necessàriament a veure amb el sentiment real dels monjos, respecte del qual estem incapacitats per saber-ne res. Per exemple, a l'encíclica per la mort de l'abat Seniofré (el predecessor d'Oliba) de l'estiu de 1008, el seu autor (que Junyent, amb bones raons, sospita que podria ser el mateix Oliba) demana

ergo ad saluberrimo istiusmodi institutionis preceptis salutaribus moniti ad paternum, ymo ad maternum vestre pietatis confugimus gremium eosque pro quibus rogamus vestre karitatis, vestre compassionis, vestre affectationibus pedibus inferimus, a quibus via mandatorum Dei in latitudine lati mandati curritur [...]. Accedite nunc tandem patres qui Deo viscera paterna vos habere sentitis et, communicato dolore compassionis nostre, plangite patrem, et ceu paradisi florem a nobis ablatum vestris sanctissimis fulcite oracionibus et manu spiritali tergite maculas meroris ab oculis nostris.¹⁰

Malgrat això, l'encíclica és més farcida de doctes i consoladors «preceptis salutaribus» que de dramàtiques expressions de dolor. I d'això no podem deduir sense més que la pèrdua de Seniofré fos necessàriament menys greu per a la comunitat monàstica de Ripoll que la d'Oliba; mentre que sí que podem dir que Oliba va ser un abat de més gran importància, dintre i fora del monestir, que el seu predecessor. Igual de relativament moderada, per a aquest apartat, és l'encíclica que Oliba dedicà al seu germà, el comte Bernat I de Besalú, de finals de 1020, tot i que, més endavant al text, troba la manera d'expressar uns conceptes semblants respecte al dolor i a la dificultat d'escriure (tots llocs comuns de la literatura):

9. CINGOLANI (2017), p. 479.

10. JUNYENT (192), p. 311.

Si repentinos casus miserabilis vitę nostrę et dolores quam inde concepimus voluerimus vobis patefacere sumam, deficiet ante sensus et lingua, succumbet manus et carta. [...] Discedens autem, tantis doloribus et solitudine reliquid amaricatos, ut medios etiam tenderet nos vivere, dum rapuit heu! anime dimidium nostrę. [...] ebetatum est cor, evanuit sensus, emarcuerunt digiti; manibus plerumque resumptus elapsus est calamus, timentes quasi tunc moreretur, dum illius mors litteris notaretur.¹¹

Les dues encíclicues troben en altres moments més ocasions per a l'expressió retòrica, tot i que no tan dramàtica com per a Oliba. Podem pensar, també, que la fama de l'abat va necessitar augmentar el dramatisme per posar-se a l'alçada de la seva importància, sense que això tingui necessàriament a veure amb els sentiments. Tal vegada és per la incomoditat representada per l'extrema literarietat del pròleg, que Abadal no el comenta. També s'ha de dir que, un cop citada, a la introducció, menys aquest fragment, tota la part biogràfica del text de l'encíclica (Abadal, 1970, vol. 2, p. 147-148) en la traducció de mossèn Riber, tan sols destaca que és l'única font narrativa existent relativa a l'abat. Més endavant, al llarg del llibre, no en comenta el text en els detalls, tot i que aquests romanen subjacents a la narració i proporcionen la interpretació de les diferents etapes de la vida de l'abat-bisbe.

Al plany inicial segueix una breu descripció del caràcter i de la personalitat de l'abat:

Erat nobis, quem perdidimus, totius pater patrie domnus Oliba, presul et abbas beate memorie, desiderabilis facie et nomine, cuius dulcis affabilitas, et affectuosa paternitas, ita sibi nostras colligavit animas, ut eum vita carius haberemus, et nihil post Deum eius dulcedinis affectibus preponeremus.

Semblant expressió afectiva dels lligams entre una comunitat i el seu abat no és estranya a les encíclicues, ja que la retrobem, per exemple, a la que es va escriure per la mort de Gauzbert, simple monjo a Sant Marcial de Llemotges (968-977).¹² S'ha de dir, però, que el passatge que acabo de citar de l'encíclica mortuòria per Oliba mostra quelcom més, perquè no és altra cosa que una citació adaptada i ampliada de l'encíclica pel seu germà, el comte Bernat Tallaferro:

11. CINGOLANI (2017), p. 475.

12. DELISLE (1866), VII; per a les relacions afectives vegeu CINGOLANI (2011).

Erat nobis, quem perdidimus, princeps et pater patrie, Bernardus, comes et marchio bone memorie, desiderabilis facie et nomine; cuius idcirco summatim virtutum tangimus actus, ut vestra karitatis agnoscat quam fuerit ipse dolendus. [...] dulcis eloquio [...] pauperum pater [...] dilector per omnia monachorum, quos ita venerabatur ut patres, sic plurimi [im]pendebat ut dominos, sic ad agenda bona provocabat ut filios.

L'abat Oliba ens presenta un retrat idealitzat del seu germà com d'un bon governant, deixant de banda les possibles relacions amb el caràcter real i la personalitat del comte i el lligam afectiu entre germans. Tanmateix, trobar correspondències entre les qualitats del regidor d'un comtat o d'un monestir no deixa de cridar l'atenció, en especial perquè coincideix amb la continuada insistència a altres textos sobre el fet del passat comtal de l'abat.¹³

Un aspecte em sembla que s'ha de destacar: com emergeix també de la dedicació del monestir de Santa Maria de Ripoll i de la *Vita* de sant Ermengol la utilització del concepte de *patria*. A la dedicatòria resulta clara la identificació entre el teixit de poder familiar i el concepte romanitzant de pàtria, *principum patriae*. La concepció que mostra Oliba és que la terra és regida tota per membres de la seva família (Besalú i Cerdanya pels seus germans Bernat I i Guifré II, Barcelona-Girona-Osona i Urgell pels seus cosins segons, Borrell II i Ermengol I), així que la seva utilització del concepte de *patria* és profundament etimològica, a més de classicitzant, ja que de debò aquesta és la terra dels seus pares, de la seva família biològica.

Però, el mateix Oliba, com també sant Ermengol, és *totius pater patrie*. En si mateix el terme *pater* sobtaria més dirigit al comte Bernat que a l'abat Oliba, ja que aquest és el terme normal per dirigir-se a un abat, *pater* de la seva comunitat. Aquesta constatació porta a estendre la significació del terme en dues direccions, si els mots, com crec, tenen un significat precís. Per una banda, el comte és vist com a suprema autoritat afectiva damunt una comunitat de súbdits, units per una mateixa finalitat, que ell dirigeix i que cuida, i no com un senyor senzillament dotat d'un poder superior atorgat per les armes o el llinatge. Per altra banda, —i això es pot explicar fàcilment si considerem l'enorme extensió dels dominis regits per Oliba, en tant que abat de Ripoll i de Cuixà i bisbe

13. Vegeu CINGOLANI (en premsa).

de Vic, cosa que pot valdre en part també per a Ermengol, bisbe d'Urgell— els monjos fan extensiva llur comunitat a tota la terra, aquella *patria* que l'abat identificava amb els territoris dominats per membres de la seva família. Rere aquestes paraules, que dubto que siguin només una fórmula, hi ha expressat l'abast de l'autoritat tant moral com política de l'abat, considerat com un dels rectors de la terra, igual que els comtes, ja que havia estat un d'ells, no solament per la sang, sinó pel càrrec exercit fins al moment d'entrar al monestir.¹⁴

Hic ergo, ut ab exordio repeteamus, nobilissimis extitit natalibus ortus, et gloriosa maiorum stirpe progenitus. Qui ab ineuntis evi primordiis divinis litteris eruditus, patriae principatum hereditario sibi iure delegatum optinuit, quem preclarissime rexit, hac mundialis gloriae supplementis multisque honorum profectibus perornavit.

A banda de l'expressió de la precocitat de la formació cultural d'Oliba —que pot ser un fet probable, però de cap de les maneres segur, atès que res no sabem respecte a la possible educació dels comtes, més enllà de les mínimes competències gràfiques que li permetien posar una signatura autògrafa als documents, com mostren molts d'ells tant del segle X com del segle XI—,¹⁵ aquest és un lloc comú que trobem també expressat, i amb paraules molt semblant, a la carta encíclica per la mort de l'abat Seniofré: «ab ipsis cunabulis sub sacro milicie nutritus, litteralis scientie decentissime eruditus», i és un tòpic que forma part de les tradicions hagiogràfiques que segueix l'anònim redactor.

L'afirmació, però, que trobo més interessant i significativa és la relativa a l'origen noble de l'abat. Aquest detall té importància per més d'un aspecte. En

14. Més arguments a CINGOLANI (2011-2013), p. 123-125.

15. Que Oliba va rebre aquest tipus d'instrucció almenys per adquirir competències gràfiques, ho mostra la presència de la seva firma autògrafa ja l'any 995, tot i que amb el pas del temps podem notar substancials millores en les seves capacitats, com es pot comprovar, per exemple, a les fotos 9 (995) i 26 (1032), aquesta última igual a la de la foto 58 (1044), presents a SUREDA [ed.]. A la precocitat dels contactes amb Ripoll, que no han d'estranyar, fa també esment l'acta d'elecció d'Oliba com abat: «Invenimus autem hunc a primevo iuventutis flore nobiscum conversatum» (JUNYENT, 1992, p. 51); d'altra banda a una de les dues fórmules d'elecció d'abat copiades al ms. ACA, Ripoll 74, és present la fórmula «uirum illum nomine monachili habitu comptum, moribus ornatum, prudencia illustrem sapienciaque que secundum Deum et homines est copiosissime ab ipsis cuna». Vegeu ZIMMERMANN (1982), p. 71.

primer lloc, serveix per destacar la magnitud de la renúncia d'Oliba el qual, «postponentem teterrima seculi pompa regie dignitatis propter premium eterne felicitatis», con es diu a l'acta d'elecció a l'abadiat, expressa un lloc comú de l'entrada per part d'un seglar en la vida religiosa. En segon lloc, també obeeix, idealitzant una situació normal ja des del segle v, als valors comuns de l'hagiografia del segle x i el començament de l'xi (i, no debades, especialment de la cluniacença, en prossecució d'estereotips que ja es remunten a l'època merovíngia) per la qual la noblesa és un dels atributs gairebé imprescindibles de la santedat. Això és especialment evident a les vides dels abats de Cluny, amb un exemple, entre altres, extret de la vida de Maiol:

Fuit igitur ille clarissime natalibus ortus, et ex utroque parente gemina nobilitate choruscus. Hic ad illuminationem multorum, ab ipso aeterno lumine luminum velut astrum persplendidum: humanae conditionis destinatur ad ortum. Fuit enim ipse nobilis ut erat, et nobiliter nutritus, et solerter eruditus.¹⁶

Finalment, aquest insistir en la importància del noble naixement, en el fet de pertànyer a una estirp gloriosa i haver-se ocupat en l'administració i el regiment de les terres domini de la seva família formen un element determinant tant en la personalitat de l'abat (amb el passatge d'un domini seglar a un de religiós), com, també, de la seva mentalitat i ideologia.¹⁷ Em sembla, tanmateix, de destacar que en aquest breu esbós, per molt que hi poguem trobar correspondències amb el possible caràcter de l'abat, segurament hem d'apreciar, més aviat, com és construït amb tòpics hagiogràfics i com, encara més, hi trobem reflectida la seva ideologia particular, i una de més general referent a les característiques modèliques de bisbes i abats en directa continuació amb l'època plenament carolíngia.¹⁸

Abadal intenta donar continguts personals a aquesta època primerenca de la vida d'Oliba. Parlant dels «records d'infància» de l'abat-bisbe, que haurien de representar les influències rebudes per Oliba i que en marcarien el comportament, en especial al moment d'abandonar el segle per entrar al monestir, Abadal insisteix sobretot en tres, entre episodis i figures. En primer lloc, l'oncle

16. Per a més referències, vegeu CINGOLANI (2011-2013).

17. Vegeu CINGOLANI (en premsa).

18. Vegeu CINGOLANI (2011-2013).

Miró Bonfill, dibuixat com un bon cristià, del qual Oliba aprendria «temperança i caritat» i «el desinterès pels béns materials» (Abadal, 1970, vol. 2, p. 156 i 157).¹⁹ La segona figura assenyalada és la del seu pare, el comte Oliba Cabreta. Recordant les seves empreses bèl·liques, ocorregudes quan Oliba tenia 9 anys, Abadal deia que «la seva bullidora imaginació d'infant es devia complaure en la fruïció fantasiosa de relats que de segur sentia contar als familiars sobre les mil anècdotes de la lluita; amb el temps i el pes de l'edat la reflexió devia treballar sobre el revers de la medalla: els estralls produïts per la violència. Oliba havia d'esdevenir un gran pacifista» (Abadal, 1970, vol. 2, p. 158). Finalment, un episodi: la presa de Barcelona per part d'Almansor pel juliol de 985. Com a resposta als esdeveniments, «Oliba sabia bé com era de terrible la guerra per al vençut; si encara les campanyes carcassoneses del seu pare podien haver escalfat la seva imaginació amb l'esclat entusiasta dels fets victoriosos, ara la realitat de la desfeta li mostrava cruament el trist revers de la medalla. També aquesta seria una perdurable lliçó gravada en el seu cor» (Abadal, 1970, vol. 2, p. 161).

Els darrers anys, els historiadors s'han encarregat de donar una valoració i un context més exactes, tant a la figura del bisbe Miró com als esdeveniments de 985,²⁰ així com ha estat molt redimensionat i posat en un exacte context familiar i polític el 'pacifisme' d'Oliba.²¹ Evidentment, no podem saber res de com i què aprengué l'infant Oliba de la seva família, en especial si tenim en compte que no era destinat a la carrera eclesiàstica des del principi de la seva vida; així mateix, la imaginació psicològica, i diria literària, d'Abadal és més pròpia de la seva època, finals del segle XIX, que no pas de finals del X, i va com predeterminada a veure-hi el futur abat-bisbe, amb un biaix general molt religiós i *bonista*, més propi de la religiositat vuitcentista que no pas a la realitat de l'època.

Tactus autem divino spiramine seculi actibus renuntiavit, et admodum iuvenis in cenobio gloriosae Virginis Mariae iuxta regulam Benedicti patris, sub abbatis imperio militavit.

19. Recents investigacions apunten en direccions molt diferents en relació amb la personalitat del bisbe-comte; vegeu, per exemple, SALRACH (2019).

20. FELIU (2007). Vegeu també CINGOLANI (2005-2006) i CINGOLANI [ed.] (2012), p. 31-33 en tant que revisió de teories contràries que atribueixen a aquesta efemèride un paper central en la construcció de la memòria als comtats catalans.

21. Vegeu amb exagerades excepcions, entre altres, RUIZ DOMÈNEC (2005-2006).

El tractament hagiogràfic present a l'encíclica, construït a base de llocs comuns, segueix també al moment de parlar de l'entrada d'Oliba al monestir, perquè, a primers del segle XI, encara no sembla possible entendre *iuvenis* com no casat, o encara sense fills, així com mostrava Georges Duby per al segle XII. Haurem, així, d'entendre el detall, que *admodum iuvenis* entrà al monestir, com un altre obsequi a les convencions de les vides de sants, on la precocitat d'entrada en la vida religiosa era un lloc comú, ja que en aquell moment Oliba passava dels trenta anys (havia nascut possiblement el 971) i això no es correspon de cap de les maneres a una edat jove. De la mateixa manera haurem d'interpretar com una convenció el fet de dir que va ser tocat pel *divino spiramine*.

Amb aquest detall, entrem en la qüestió de poder proporcionar una més exacta comprensió històrica —tot i que molt difícilment pot ser psicològica— de les raons de la renúncia per part d'Oliba a la vida seglar per entrar en l'observança de la *Regula* benedictina que, com mostra el mateix Abadal, va ser posterior al juliol de 1003, quan Oliba es troba «en la plenitud de la vida. Ha pogut conèixer des de l'alt lloc al qual el seu naixement l'havia destinat tot el que el món li podia donar i, en aquestes circumstàncies, determina deixar-lo per dedicar-se a una vida retirada i humil» (Abadal, 1970, vol. 2, p. 171). I afegeix que Oliba «fug d'un ambient mundà que repugna a la delicadesa del seu esperit per entrar en un cercle tancat de protecció espiritual al qual l'inclina un estat latent de vocació religiosa. [...] Per a un temperament pacífic com el d'Oliba només el segon camí (*scil.*, rompre amb la família o retirar-se) era una solució. Altrament l'inclinava a aquesta solució el seu natural fervor religiós, que les circumstàncies i els contactes amistosos no devien fer més que estimular» (Abadal, 1970, vol. 2, p. 172). En aquesta interpretació es fa més que evident tant la influència del pare Albareda, vista més amunt, com la de l'encíclica. Tot i així Abadal, com el bon historiador que era, tenia tots els elements, i n'esmenta uns quants, per llegir els esdeveniments d'una manera almenys en part diferent.

De fet, el mateix Abadal lliga l'entrada al monestir amb una contingència externa a la persona d'Oliba, i molt poc espiritual, com és la mort del seu germà petit, Berenguer, bisbe d'Elna, a la batalla d'Albesa, el 25 de febrer de 1003, contra les tropes cordoveses dirigides per Abd al-Malik, fill d'Almanson, on Ermengol I d'Urgell fou fet presoner (Abadal, 1970, vol. 2, p. 174-175).

El mestre coneixia perfectament quina era la situació de l'Oliba *comes*, que malgrat moltes discussions i atribucions de comtats concrets a la seva autoritat, Oliba era *comes* en indivís, és a dir que administrava juntament amb els germans

Bernat i Guifré alguns territoris, mentre s'ha volgut creure, de vegades, que fos comte titular del Berguedà i de Ripoll. Això comporta que, de fet, hem d'entendre la figura del germà petit bé com un suport en l'activitat de govern en unes àrees concretes del domini comtal, bé, possiblement, com una salvaguarda de la successió, en el cas desgraciat que el germà gran morís abans d'hora i sense fills.²² Això mateix ens pot dur a creure, també, quant a la formació cultural del futur abat, que aquesta seria inútil en el cas d'una vinculació directa i regulada d'Oliba al poder comtal, però útil en el cas d'una eventual entrada en religió, quan la seva intervenció al costat dels germans ja no fos necessària. Això mateix ja havia passat al comtat de Barcelona amb Miró, per exemple, comte al costat del germà gran Borrell, o amb l'altre germà seu Ermengol, al qual s'atribueix el comtat d'Osona (quan possiblement aquesta era senzillament la seva àrea jurisdiccional de suport al comte primogènit, Borrell), o amb el pare i oncles del mateix abat (Sunifred II, Guifré II, Miró II i Oliba Cabreta). No endebades ni Miró ni Ermengol, com tampoc Oliba, no s'havien casat.

Aquest és el comportament normal entre els comtes de la Marca Hispànica al segle x. La divisió del territori unitari inicial, encetada per Guifré I, era deguda a les dificultats per a un sol comte de gestionar territoris tan amplis i amb un poder encara per afirmar. A més, a l'interior de la divisió principal (els blocs Barcelona-Osona-Girona, Urgell, Cerdanya-Besalú) les unitats eren governades en indivís per més d'un germà, fins que les defuncions portaren a reunificar els dominis sota el govern d'un únic comte (Borrell amb el grup Barcelona-Osona-Girona més Urgell, Oliba Cabreta, pare de l'abat, a Cerdanya-Besalú). La situació d'Oliba és la mateixa i, doncs, l'hem d'interpretar com a clarament subsidiària.

D'altra banda, els fills més petits (salvat un cert nombre que havien de garantir la continuïtat al govern) eren dirigits a la vida eclesial. La família ja havia designat aquest candidat: el germà petit Berenguer, per al qual s'havia aconseguit el bisbat d'Elna, sovint apanatge dels comtes d'Empúries-Rosselló. Però, pel febrer de 1003 es dona la situació que Bernat Tallaferro, encara prou jove, ja té almenys un fill, el que serà el seu successor, Guillem Bernat; també l'altre germà, Guifré II, comte de Cerdanya, tenia almenys un fill, el futur Ramon Guillem, així que les possibilitats d'Oliba de succeir en algun domini

22. Vegeu la discussió de situacions semblants a ABADAL (1970), vol. 2, p. 165-171 i CINGOLANI (2011-2013), p. 128-131; vegeu també CAMPRUBÍ (2019a) i CAMPRUBÍ (2019b).

(tal com, al contrari, li havia ocorregut al seu pare per la mort dels germans) esdevingueren pràcticament nul·les. Diria que també el fet que no s'hagi casat demostra aquesta seva situació d'espera a cobrir un càrrec o un altre, segons demanés la situació, sense crear esperances de domini territorial, així com, al contrari, hauria pogut determinar la presència dels seus hereus i de l'esposa. Al mateix temps la mort de Berenguer deixava vacant l'ocupació familiar d'algun càrrec eclesiàstic —que, a més, sembla d'especial interès dels comtes Bernat i Guifré, atesa la falta d'un bisbat que correspongués als seus territoris. Em sembla bastant evident, doncs, que l'entrada d'Oliba a Ripoll per la tardor de 1003 és conseqüència d'aquesta situació familiar i de les seves necessitats i prioritats.

Abadal afegia encertadament que, de norma, per al fill d'un comte «el destí eclesiàstic a què s'aspira no és l'humil monacat ni el retirat servei parroquial, sinó l'opulenta abadia o el brillant episcopat» (Abadal, 1970, vol. 2, p. 172). El problema és que en aquell moment no hi ha cap vacant, i Oliba, que no havia seguit el camí acostumat, com encara remarca Abadal, d'entrar en la vida religiosa des de molt jove perquè hi ha estat predestinat, l'ha d'abraçar ara, ja de gran. Així ha de preparar-se, també culturalment, per a una nova funció, i esperar la primera ocasió oportuna.

Al meu entendre, doncs, les fonts no permeten interpretar la decisió d'Oliba com el producte d'una crisi personal, sinó que s'hi ha de veure una decisió de la família.²³ Ara bé, això no significa, en absolut, negar qualsevol predisposició a la vida religiosa per part d'Oliba, refusar la força d'una fe o dur a pensar que la decisió d'abandonar la vida seglar fos fins i tot obstaculitzada o acceptada malgrat seu per part del futur abat. Senzillament, vull destacar que tant les fonts com això que sabem de la política familiar dels diferents comtes no permeten de saber res de la possible participació emotiva personal del comte Oliba en la més que probable decisió del seu clan, perquè les fonts, en especial l'encíclica, s'atenen a l'expressió d'uns tòpics hagiogràfics, i qualsevol altra interpretació, per plausible que sigui, és una especulació influïda per una lectura genèricament molt hagiogràfica i panegírica de la vida d'Oliba.

23. ABADAL (1970), vol. 2, p. 172, escriu, al contrari, que «Oliba es fa monjo per convenciment, es fa simple monjo. Des d'una situació mundana considerable es retira a l'amagada vida d'un senzill convent» com si Ripoll, amb les implicacions familiars que tenia, ultra el prestigi cultural i el poder que representava, fos un 'senzill monestir'. Vegeu també les observacions crítiques de To (2000).

Tampoc no hem d'oblidar, en especial si considerem el fort *revival* carolingi de l'època, l'important paper dels abats de les grans abadies imperials —i d'alguna manera podem interpretar Ripoll com una versió reduïda i local d'aquelles abadies— com a funcionaris imperials, al punt que de vegades són llecs.²⁴

Abbatibus interea prefatorum coenobiorum uno pene tempore ab hac luce subtractis, adclamatione cunctorum fratrum curam regiminis repugnans nolensque suscepit. Electus autem omnibus equalem se prebuit, sancteque conversationis opera verbis docuit et operibus premonstravit.

Abadal, després d'haver fet un breu recorregut per la compravenda (simonia) dels càrrecs eclesiàstics als dominis dels comtes de la família de Guifré I, al mateix temps nega qualsevol intervenció familiar en la elecció d'Oliba com a abat (Abadal, 1970, vol. 2, p. 183). Per una banda, evidentment, té raó, perquè la llibertat d'elecció de l'abat era com a mínim sancionada per la butlla de papa Agapit II de 951.²⁵ Per l'altra, però, si llegim l'acta d'elecció d'Oliba a abat de Ripoll, acta d'extraordinària solemnitat, veiem que la comunitat monàstica declara que

nos omnes [...] comuni consilio parique volumptate, consensu ac voto, donacione atque contuitu comitum domni Berenbardi [scil. Bernardi] domnique Wifredi, memorie dive, qui ita sunt a Christo preelecti quasi mundi due de uno luteo gemo, Arnulfique Vici sede archigerei, volumus, simul cupimus, una adclamamus unanimiter hunc virum Olibe decoratum nomine pulchro.²⁶

L'exaltació dels dos comtes, amb la seva protecció i elecció divina, amb el *consensu ac voto* dels quals és elegit Oliba, deixa creure que els dos germans no sols aprovaren l'elecció d'Oliba, sinó que, com a mínim, la impulsaren, tot i preservar la llibertat d'elecció, establerta per la butlla papal, per part de la comunitat monàstica. I el mateix es pot dir de la seva elecció a la càtedra de Vic,²⁷ atès que aquesta, *principum electione*, justifica i explica l'entrada a Ripoll com a

24. Vegeu CINGOLANI (en premsa).

25. ORDEIG [ed.] (1999), doc. 685.

26. JUNYENT (1992), p. 50-51.

27. Vegeu ORDEIG (2018).

monjo quinze anys abans, perquè finalment, Oliba havia assolit el càrrec que li corresponia per naixement i que havia d'entrar en els projectes familiars.

Aquí acaba la biografia del bisbe-abat present a l'encíclica, però no, és evident, l'obra d'Abadal. Em sembla significatiu notar, al contrari d'aquella que és la imatge canònica, encara en temps presents, que a l'encíclica no es parla ni de la pau ni de defensa dels dèbils o de l'acció pastoral, que, al contrari, és molt present, per exemple, a la *Vita* de sant Gerard d'Orleans; ni s'esmenta gaire la seva faceta espiritual, si no considerem la desesperació, enormement magnificada, també per l'expressió en prosa rimada, en què han quedat les comunitats de Ripoll i Cuixà per la pèrdua del seu *pastor*. Deixaré de costat la faceta d'Oliba com a pacificador, amb el discurs de Pau Casal a la ONU, i encara tan viva encara avui dia, perquè no afecta les fonts literàries, recordant, això sí, que ha estat profundament matisada i contextualitzada els darrers anys, i que ens obliga a abandonar aquesta visió idíl·lica del poble català, pacífic i democràtic, ja en èpoques tan reculades en el temps.²⁸

Em sembla el cas d'esmentar uns ulteriors elements, sense poder entrar en els detalls, relatius a la personalitat de l'abat-bisbe que no apareixen a l'encíclica i sobre els quals Abadal no insisteix prou, o dels quals directament no parla. Per un costat, el paper important, i encara per entendre completament, d'Oliba com a home de poder als comtats catalans de la primera meitat del segle XI, amb una *auctoritas* i influència que arriba fins al regne de Navarra. Per l'altre, sense voler posar en dubte l'afecte i la consideració envers la seva persona mostrats per les cartes que conservem, tot i deixar d'un costat la retòrica de les respostes a l'encíclica, com és que ni les dues comunitats monàstiques de Ripoll i de Cuixà, ni el capítol de la Seu de Vic, ni, finalment, els seus familiars comtes de Cerdanya, de Besalú o de Barcelona, plantejaren la seva beatificació? Com és que foren sants els bisbes d'Urgell Ermengol i Ot, i no el bisbe de Vic Oliba? En uns moments en què la beatificació depenia més de l'impuls popular, i de les autoritats eclesiàstiques i civils interessades que no pas de la Cúria papal?

El retrat idealitzat presentat per l'encíclica compleix amb tots els cànons tant de les biografies cluniacenes com de les vides de bisbes, sobretot les de l'Alemanya imperial. Oliba és noble («nobilissimis extitit natalibus ortus»); posseeix bellesa («desiderabilis facie») i totes les virtuts principals requerides a

28. Vegeu CINGOLANI (2011-2013).

un bisbe de la cort imperial: és afable («dulcis affabilitas») i amable («affectuosa paternitas [...] dulcedinis»), és cultivat des de la joventut («ab ineuntis evi primordiis divinis litteris eruditus») i és humil («omnibus equalem se prebuit»). Unes preguntes es plantegen, doncs, de no segura resposta: els valors expressats per aquest retrat, es corresponen a la ideologia de l'abat Oliba? Són el producte de la seva autònoma elaboració, o hi hem de veure també contactes culturals, i doncs imitació o adequació?

La resposta a la primera pregunta em sembla que ha de ser que sí. El breu lapse de temps entre la mort de l'abat i la composició de l'encíclica no permet pensar en una elaboració, per part del redactor, autònoma i lluny de l'ideari del mateix Oliba. Això és garantit pel fet que aquesta idealització presenta nombrosos punts de contacte amb la ideologia de l'abat-bisbe, fins allà on la podem endevinar, a més de la imitació textual de l'encíclica pel comte Bernat I, segur referent de la ideologia de l'abat, amb la qual expressa continuïtat.

La resposta a la segona pregunta és més complexa i dubtosa: els catàlegs antics de la biblioteca de Ripoll no permeten saber de la presència de textos que poden haver funcionat com a model. Tanmateix, els més que possibles contactes amb Cluny i els tinguts amb la cort papal i imperial a Roma en ocasió del viatge emprès per Miró II Bonfill el 983 (quan coincidí amb l'emperador Odó II) i del seu germà Bernat I i d'Ermengol I d'Urgell el 998 (quan coincidiren amb Odó III), a més de les relacions personals de Miró II i altres amb el papa Silvestre II, permeten creure que hi hagué contactes amb models episcopals imperials, a més d'hagiogràfics cluniacencs, i tal vegada directa transmissió de textos.

Una conseqüència d'aquesta llarga lectura de l'encíclica em sembla que és que es posen de manifest uns aspectes importants, també en relació amb l'ús que en va fer Abadal i, més en general, a la seva biografia com a conjunt. La documentació diu menys i, alhora, més del que normalment se n'extreu. Diu menys, perquè és impossible utilitzar-la directament com a font, ja que la seva diafanitat i la intervenció literària en la redacció impedeixen —o, com a mínim, desaconsellen fortament— extreure'n materials de tipus biogràfic o psicològic. Diu més, al mateix temps, perquè proporciona un altre tipus d'informació, més estretament relacionada amb els models ideològics o amb els ideals que es volien promoure. L'esbós biogràfic de l'encíclica mortuòria per l'abat Oliba si res pot aportar a la seva biografia, fora d'una periodització que ja es podia conèixer a través de l'altra documentació, explica pel contrari molt sobre la manera en què és idealitzat l'abat-bisbe, dona elements importants per tal de començar a copsar algunes

relacions entre Església i poder (tant religiós com comtal) i de com en el trànsit del segle x a l'XI es començaren a fixar uns models ideològicament molt clars del paper de l'estament religiós dominant i de l'alta noblesa. I en aquesta ideologia, a més, hi podrem veure molta part d'intervenció per part del mateix Oliba.²⁹

2. BERNAT DE RIBAGORÇA-PALLARS

El segon cas que m'ocupa és el que porta Abadal a parlar del comte Bernat de Ribagorça, en el marc de la llegenda èpica castellana de Bernardo del Carpio en relació amb dos breus textos historiogràfics del Pallars: la *Memoria comitum et episcoporum Ripacurcensium I* (per Abadal és el *Cronicó de Domènec*), i la *Memoria renovata comitum et episcoporum Ripacurcensium* (per Abadal *Crònica d'Alaó renovada*).³⁰ L'estudi d'Abadal és un resum comentat de moltes coses que ja havia escrit al volum de la *Catalunya carolíngia* dedicat al comtat de Pallars.³¹

Conclou Abadal el comentari al primer text: «Domènec, en tot cas, no sols aprofità per a la redacció del seu cronicó les dades que li proporcionaven els documents que ordenava, sinó també la tradició llegendària que devia trobar viva en el seu nou estatge d'Alaó. És un punt que he intentat esclarir en altre lloc» (Abadal, 2009 [1955], p. 19). L'historiador es refereix a un article publicat el 1951³² en què relaciona Bernat de Ribagorça amb Bernardo del Carpio.

Estudiant la formació del comtat de Ribagorça-Pallars, la seva reculada territorial al principi del segle x i la seva recuperació pocs anys després a partir de la documentació, comenta que aquesta no ens diu gran cosa, ni permet de fixar-ne les dates, per concloure que «és probable que comportés alguna acció bèl·lica brillant i sonada». I relaciona aquest acció amb un conjunt d'armes de gran valor que havia estat dipositat al monestir d'Ovarra i que el fill de Bernat, el comte Ramon, vol recuperar l'any 960. La seva hipòtesi és que les armes fossin part del botí de la gesta militar sobre la qual «podria basar-se la fama popular del comte i bastir-se després, sobre la seva tradició, la llegenda amb què l'honorà la cançó sortida del cenobi d'Ovarra» (Abadal, 2009 [1955], p. 150 i 151).

29. Sobre tots aquests aspectes vegeu CINGOLANI (2011-2013).

30. CINGOLANI [ed.] (2012).

31. ABADAL [ed.] (2009) [1955], p. 13-26.

32. ABADAL (1970), vol. 2, p. 311-329.

Un problema però, com ja van mostrar els editors del volum de 1970 és que les armes no provenien d'una victòria militar, sinó de la traïció feta a Muhammad C. Lope, que s'havia refugiat prop del comte Bernat, i que fou occit i robat per aquest.³³ És a dir que no semblaria pas una gesta que pogués donar origen a una pressuposada llegenda.

D'altra banda, es pot dir que aquest recurs a cantars de gesta no és un error exclusiu d'Abadal, sinó que es feia ressò de concepcions àmpliament difoses entre els filòlegs, i que encara gaudeixen de cert predicament —al marge de les enormes dificultats de fer encaixar una llegenda pirenaica, de la qual no queden rastres, amb una de castellana, amb l'única semblança del nom propi de l'heroi: Bernat.³⁴ Abadal es limita a emprar-lo quan, de fet, l'agut estudi de la documentació no necessitava una cançó per justificar ni els nombrosos falsos elaborats als monestirs de la regió, com ara Ovarra o Lavaix, ni el mateix text de les dues breus cròniques. En el cas de la primera, trobem que comença amb aquest apartat:

[1] Bernardus comes fuit Ripacurcensis, cum adhuc totam fere Hispaniam tenerent mauri. Qui iussu Caroli regis Magni, de cuius progenie esse ferebatur, ingressus in illam, cum Ato episcopus, frater eius, expulisset mauros de Paliarensi terra, ille expulit de Ripacurciensi. Qui accipiens uxorem filiam Galindonis nomine Totam, tenuit Superarbiā terram et populavit. Et in his tribus comitatibus erat episcopus frater eius Ato.³⁵

Ja he parlat àmpliament del tema, així que resumiré alguns arguments. El temps de l'emperador és identificat, històricament, com el de l'inici dels temps moderns, en tant que principi de l'alliberament del domini musulmà, i, nostàlgicament, com el temps de la legitimitat i de l'ordre. Com repetidament ha mostrat el mateix Abadal, l'obra de falsificació al segle XI, i encara al XII, fou

33. ABADAL (1970), vol. 2, p. 316-317 (nota de Jaume Sobrequés i Callicó).

34. La idea del cicle de llegendes relatives a Bernat de Ribagorça és encara molt viva; per exemple GALTIER (1981), p. 65, escriu que «las leyendas nos hablan de un gran guerrero, debelador de los musulmanes y miembro de la familia real carolingia», o, també AURELL (1998), p. 90-93. Darrerament CATALÁN (2000), p. 22-26, 67-75 i 247-249 que, malgrat la seva profunda revisió de l'èpica espanyola creu a la presència d'un cicle llegendari sobre Bernat de Ribagorça obra de «la juglaría carolingia de los condados pirenaicos» (p. 248), joglaria de la qual no hi ha la menor prova que existís.

35. CINGOLANI [ed.] (2012), p. 203.

intensa a més d'un monestir dels Pirineus i sempre basada en documentació precedent. En principi, doncs, no hi ha cap raó que inicialment ens hagi de fer creure que la ràpida afirmació inicial del cronicó (que el primer comte Bernat entrés a la Ribagorça per manament de Carlemany, del qual era parent) ha de derivar d'algun nucli llegendari. Només ho podríem fer, com a últim recurs, en el cas que la documentació present a Alaó, i als monestirs d'Ovarra, Taverna i Orema, a la qual remet explícitament Domènec («[5] Hec omnia, siquis studiose invenire voluerit, legat cartas donationum Alaonis monasterium, Oarre, Taberne, Oreme, Sancti Victoriani»),³⁶ a més dels normals sistemes de falsificació, no ens permetés justificar altrament el text, i, també, en el cas que no trobéssim una raó històrica que motivi el fals al moment en què fou redactat. Diria que no és aquest el cas, i que Abadal proporciona tots, o gairebé tots, els elements per interpretar diversament de com havia fet.

Tampoc, no em sembla que faci falta cap llegenda per explicar el primer apartat del cronicó, un cop alguns documents, entre falsos i mal interpretats, permetien posar un comte Bernat al temps d'un rei Carles. D'aquesta manera es conferia més prestigi bé a la dinastia comtal, en tant que conqueridora del territori (tot i mantenir la inspiració carolíngia de l'empresa), bé a les fundacions eclesiàstiques que veien el seu origen al temps mateix del gran emperador, i, finalment, s'establia la seva unitat originària i la independència del bisbat d'Urgell. El detall que Bernat era de la *progenie* de Carles, relativitzat pel *ferrebantur*, no pressuposa tampoc cap llegenda, no era el primer noble fundador d'una dinastia, i no seria pas l'últim al qual li és atribuït un lligam de sang amb Carlemany, com demostren, per exemple a Catalunya, posteriors elaboracions de la llegenda de Guifré d'Arrià i del seu fill, Guifré el Pilós.

Abadal també aporta algun comentari al respecte pel que fa a la *Memoria renovata*, i a algunes afirmacions que trobem al seu començament:

[I,1] Bernardus comes Rippacurtie habuit coniuguem nomine Totam, filiam Galindoniscomitis Aragonis, ex qua genuit III filios: Regimundum et Borrellum et Mironem. In tempore huius Rippacurtia et Paliars serviebat mauris. Et fertur esse ex progenie Karoli, cuius virtute prephatus comes cum Francis expulit ex supradictis locis et de Superarbio, quam terram acceperat,

36. CINGOLANI [ed.] (2012), p. 204.

cum prephata uxore sua, mauros usque ad Calasanz. Franci vero qui venerunt sibi in adiutorium ex Francia, adhuc in his terris retinent pristinum nomen et ipsi et terre eorum. Fuit autem comes cuiusdam Raimundi filius, qui etiam ob m[unim]ine virtutis miliciam Machabeus, et quia cepit marcham marchio, dictus est. Edificavit unum monasterium nomine Ovarra, in quo ipse et uxor eius sepulti sunt.³⁷

Abadal, comentant el detall que Ramon era sobrenomenat Macabeu per la virtut de les armes, escriu que «semblants epítets no poden figurar sinó en un poema, en una cançó que ja existeix que el cronista coneix bé per haver-la llegida o sentit recitar; poema que denuncia, amb l'ús del comparatiu *Macabeu*, el seu origen eclesiàstic».³⁸ De fet, però, en especial si considerem el caràcter eclesiàstic del cronicó, aquest epítet no demostra la presència d'un poema en llatí com a vehicle de la llegenda de Bernat de Ribagorça, sinó simplement un afegit retòric per donar cos al pare del fundador del comtat, tot i destacar-ne el valor i la lluita en defensa de la fe, de la qual Judes Macabeu era un campió emblemàtic. Per exemple, una glossa afegida al segle XII al ms. B 3 del *Chronicon* de Reginó de Prüm, a propòsit del comte Robert de París, que el 866 va morir lluitant contra els normands, diu: «Iste Robertus fuit nostris temporibus alter quodammodo Machabeus. Cuius prelia, quae cum Brittonibus et Normannis gessit, si per omnia scripta fuissent, Machabei gestis aequiperari potuissent».³⁹ Com mostra Bronisch,⁴⁰ la comparació amb els macabeus era un recurs sovint utilitzat per caracteritzar la lluita contra un enemic pagà per part d'un cabdill que no era un rei, com és el cas del comte de Pallars.

3. CONCLUSIONS

Com a colofó a aquesta llarga anàlisi relativa a l'ús que Abadal va fer de les fonts literàries en els dos casos concrets discutits, ens hem de preguntar de quina manera tal revisió afecta el valor global dels estudis per als quals les

37. CINGOLANI [ed.] (2012), p. 221.

38. ABADAL (1970), vol. 2, p. 324.

39. KURZE [ed.] (1989) [1890], p. 93.

40. BRONISCH (2006), p. 339-341 (amb bibliografia).

va utilitzar, en concret la biografia de l'abat-bisbe Oliba i la història del comtat de Pallars-Ribagorça. És més fàcil respondre al segon cas, el del comtat de Pallars-Ribagorça. De fet, es podria dir que en res, ja que la presència d'un no altrament testimoniats, i no existent, cantar de gesta tan sols afecta les eventuals fonts i la composició d'algunes sèries d'annals, però de cap de les maneres l'estudi històric que el mestre feu del comtat als segles x-xi.

És més complex valorar com la lectura, al meu entendre, esbiaixada i tendenciosa de l'encíclica mortuòria condiciona l'actual utilització de la biografia d'Oliba. És evident que tota la part de la biografia, fonamentada en la documentació i dirigida a il·lustrar bé la faceta constructora de l'abat-bisbe, i la seva tasca en el creixement i organització dels patrimonis dels monestirs de Ripoll i Cuixà, i del bisbat de Vic, no es veu en res afectada per tot el considerat a la primera part de la present contribució. Més dubtosa, i necessitada de profundes reflexions globals, és, al contrari, la percepció de la figura històrica d'Oliba, comte-abat-bisbe, i de la definició de la seva personalitat, així com encara queda per comprendre a fons la seva acció política en el marc d'un agitat i complex segle xi.

BIBLIOGRAFIA

- ABADAL I VINYALS, Ramon d' (1970). *Dels visigots als catalans*. 2 vols. Barcelona: Edicions 62.
- [ed.] (1986). *Catalunya carolíngia I, El domini carolingi a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1989). *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- [ed.] (2009 [1955]). *Catalunya carolíngia III, Els comtats de Pallars i Ribagorça*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ALBAREDA, Anselm M. (1931). *L'abat Oliba, fundador de Montserrat (971?-1046)*. *Assaig biogràfic*. Monestir de Montserrat.
- AURELL, Martí (1998). *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*. Barcelona: Edicions Omega.
- BRONISCH, Alexander Pierre (2006). *Reconquista y Guerra santa. La concepción de la guerra en la España cristiana desde los visigodos hasta comienzos del siglo XII*. Granada: eug-ediuno-puv.

- CAMPRUBÍ SENSADA, Josep (2019a). «L'abat i bisbe Oliba, va professar per obligació o per vocació? El destí d'un comte sense comtat». *Ausa*, núm. 29, p. 135-152.
- (2019b). «El patrimoni immoble conegut del comte Oliba, el futur abat i bisbe, i la confusió historiogràfica que ha provocat». *Els usos del patrimoni al Pirineu*. 15es Trobades Culturals Pirinenques. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, p. 11-29.
- CATALÁN, Diego (2000). *La épica española. Nueva documentación y nueva evaluación*. Madrid: Centro de estudios históricos Menéndez Pidal.
- CINGOLANI, Stefano M. (2005-2006). «Historiografia catalana al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291). Edició i estudi de textos inèdits: 5. La *Crònica de Sant Pere de les Puel·les* i els *Gesta Comitum Barchinonensium IV*». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 50, p. 143-195.
- (2011). «El abad Oliba y la construcción de un modelo político-cultural en Ripoll (estudio del ms. París, BNF lat. 2858)». A: MARTÍNEZ GÁZQUEZ, José; DE LA CRUZ PALMA, Óscar, i FERRERO HERNÁNDEZ, Cándida [eds.]. *Estudios de latín medieval hispánico, Actas del V Congreso Internacional de Latín Medieval Hispánico*, Barcelona, 7-10 de setembre 2009. Florència: Edizioni del Galluzzo, p. 723-731.
- (2011-2013). «L'abat Oliba, el poder de la paraula». *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 31, p. 115-162.
- [ed.] (2012). *Els annals de la família Rivipullense i les genealogies de Pallars-Ribagorça. Monuments d'Història de la Corona d'Aragó*, núm. 3, València: Publicacions de la Universitat de València.
- (2017). «El monasterio de Santa María de Ripoll: escuela y literatura en torno al abad Oliba (primera mitad del siglo XI). Edición de textos». *Hispania Sacra*, 69, p. 471-486.
- (en premsa). «L'abat-bisbe Oliba: concepcions i pràctiques del poder». A: BARÓ, Robert; SUREDA, Marc [eds.]. *Oliba de Vic. Un bisbe de mil anys enrere*. Ateneu Universitari Sant Pacià.
- DELISLE, Léopold [ed.] (1866). *Rouleaux des Morts du IXe au XVe siècle*. París: Société de l'histoire de France.
- FELIU I MONFORT, Gaspar (2017). *La presa de Barcelona per Almansor: història i mitificació*. Discurs de recepció com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

- GALTIER MARTÍ, Fernando (1981). *Ribagorza, condado independiente. Desde los orígenes hasta 1025*. Saragossa: Pórtico.
- JUNYENT, Eduard [ed.] (1992). *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- KURZE, F. (1989 [1890]). *Regino von Prüm, Chronicon cum continuatione Treverensi. MGH, Scriptores rerum Germanicarum in usum Scholarum*, Hannover: Hahnsche Buchhandlung.
- ORDEIG I MATA, Ramon [ed.] (1999). *Catalunya carolíngia IV. Els comtats d'Osona i Manresa*. 3 vols. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2014). «Suplement del “Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba” d'Eduard Junyent». *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. 87, p. 47-72.
- (2016). «El quadern de Joan de Barcelona, monjo de Ripoll i de Fleury, abat de Santa Cecília de Montserrat (París, BnF, lat. 2858, f. 64-71 v)». *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, núm. 24, p. 33-78.
- (2018). «L'elecció, l'ordenació i l'entronització episcopals de l'abat Oliba (1017-1018)». A: SUREDA [ed.] (2018), p. 41-47.
- RUIZ DOMÈNEC, José Enrique (2005-2006). «L'abat Oliba: un home de pau en temps de guerra». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, núm. 50, p. 59-75 (i en castellà «El abad Oliba: un hombre de paz en tiempos de guerra». A: *Ante el milenario del reinado de Sancho el Mayor. Un rey navarro para España y Europa (XXX Semana de Estudios Medievales, Estella, 2003)*. Pamplona: Gobierno de Navarra, p. 173-195).
- SALRACH I MARÈS, Josep M. (2019). «Política i moral: els comtes de Cerdanya-Besalú i la comunitat de monges benedictines de Sant Joan (segles IX-XI)». A: BRUGUÉS, Irene; BOADA, Coloma, i COSTA, Xavier [eds.]. *El monestir de Sant Joan. Primer cenobi femení dels comtats catalans (887-1017)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 225-257.
- SUREDA, Marc [ed.] (2018). *Oliba episcopus. Mil·lenari d'Oliba, bisbe de Vic*, Vic: Museu Episcopal de Vic.
- TO FIGUERAS, Lluís (2000). «Un obispo del año mil: Oliba de Vic». *Codex Aquilarensis*, 16, p. 65-87.
- ZIMMERMANN, Michel (1982). «Un formulaire du xè siècle conservé à Ripoll», *Faventia*, 4/2, p. 25-86.